

Марія Федорчук
студентка 3 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: к. і. н., ст. викладач Маркевич О.В.

Й. Лелевель – фундатор романтичного напрямку в польській історіографії

Засновником і головним представником романтичного напрямку в польській історіографії був Йоахім Лелевель (1786-1861). Вироблена ним концепція національної історії спиралася на глибоке осмислення соціальних проблем та шляхів їх вирішення, на симпатії до народу і віру в його революційні можливості, на республіканські ідеї.

Народився Йоахім Лелевель 22 березня 1786 р. в родині Кароля Мауріція Тадеуша Лелевеля, економіста, генерального касира едукативної комісії у Вільно і Єви Верьовкіної-Шелюто. У 1804 р. вступив до Віленського університету, який успішно закінчив в 1808 р. До 1810 р. діяльність Й. Лелевеля була пов'язана з Кременецьким ліцеєм, де він працював викладачем. З 1815 р. був професором Віленського університету, а з 1819 р. – Варшавського університету [2]. У 1822 р. Й. Лелевель знову повернувся до Віленського університету, де до 1824 р. викладав загальну історію. Як відзначали сучасники, його лекції відрізнялися сміливістю думки, патріотичністю і демократизмом. Після розкриття імперською владою таємних студентських гуртків, Й. Лелевель був відсторонений від викладання і переселився у Варшаву. Там він брав активну участь у національно-визвольному русі, навіть, обирався до Сейму. Під час повстання 1830-1831 рр. Й. Лелевель входив до складу повстанського уряду, був обраний головою Патріотичного клубу, який протистояв консервативній верхівці повстання.

Після поразки повстання Й. Лелевель емігрував до Франції, звідки був незабаром висланий до Брюсселя. Там він прожив до кінця життя, будучи одним з очільників демократичного напрямку польської еміграції. Він активно виступав за звільнення польських селян із землею і надання їм політичних прав. Тільки це, вважав він, може забезпечити успіх національно-визвольної боротьби. Союзника її він бачив у визвольному русі народів Західної Європи та Росії. Ідею спільної боротьби польського, російського, білоруського та українського народів проти царизму він проніс через усе життя.

У 1847 р. Й. Лелевель увійшов у міжнародну Демократичну асоціацію, створену в Брюсселі за участю К. Маркса і Ф. Енгельса, з якими підтримував дружні стосунки. Був знайомий з багатьма прогресивними російськими діячами. О. І. Герцен, який добре знав Й. Лелевеля, часто посилався на його праці, а Л. М. Толстой відгукувався про нього, як про «бійця за свободу», портрет польського історика висів у нього в кабінеті.

У «брюссельський період» Й. Лелевель створив свої найбільш цінні праці з історії Польщі, які були видані під загальною назвою «Polska, dzieje i

rzeczy jej» у Познані 1854-1868 pp., також ряд робіт з всесвітньої історії та допоміжних дисциплін.

Вперше в польській історіографії він сформулював поняття загальної історії як історії всіх народів і держав. Одночасно він відзначав специфіку розвитку різних народів, в першу чергу слов'янських. В історії кожного народу він прагнув виокремити «власне національний дух» розвитку, носієм якого вважав народ. У поняття «народ», Й. Лелевель включав, селянство і шляхту, вважаючи, що їхні взаємини становили сенс історії Польщі.

Вчений приділяв велику увагу методологічним питанням. У роботах «Історика» (1815 р.), «Яким повинен бути історик» (1818 р.) та інших він підкреслював, що без пізнання минулого неможливо зрозуміти сучасність. Й. Лелевель дав нове визначення предмета історії як науки, вважаючи, що вона повинна вивчати всі сторони діяльності людини. Метою ж історії, вказував він, є відновлення правди про минуле при опорі на достовірні джерела. Їх пошуку та збору Й. Лелевель надавав великого значення. Він першим в польській історіографії розробив наукові прийоми оцінки та критики джерел. Завданням науки, вважав вчений, є не просто відновлення дійсного ходу подій, а виявлення відносин і зв'язків між ними, їх причин і наслідків. На його думку, історія повинна служити сучасності, поглиблювати і розвивати суспільну свідомість, будити громадянську активність.

Історію людства Й. Лелевель розумів як тривалий процес розвитку і вдосконалення суспільства. Найважливішою рисою його концепції було переконання у визначальній творчій ролі народу, з яким він пов'язував розквіт держави. Підтримував ідею розуміння історичного процесу як боротьби класів. Він писав, що людство ділиться на дві групи: одна з них активна на шкоду іншій, яку вона використовує і експлуатує. Масу подій, що мали місце в слов'янських землях, які досі зображувалися в іншому світлі, легко пояснити боротьбою верхівки суспільства з низами [1, с. 148].

Й. Лелевель дав конкретні рекомендації з методики історичного дослідження. Він ділив його на три етапи: історичну критику, «етіологіку» (встановлення причин і наслідків людських діянь) і історіографію (опис). Історична критика, вказував дослідник, має на меті встановити правдивість джерел, відокремити реальні факти від вигадки. На другому етапі завданням історика є вибудувати факти і явища в єдиний історичний ланцюг, тобто з'єднати їх в причинно-наслідкові зв'язки. Після цього дослідник може переходити до їх опису, суворо дотримуючись історичної правди.

Погляди Й. Лелевеля на історію та її завдання були в цілому ідеалістичними. Історичний процес, стверджував він, залежить у своїй основі від специфічного «національного духу», якихось «струменів культури» та інших духовних явищ, підйом і занепад яких в кінцевому рахунку визначають долі народів. «Національний дух» проявляється у всіх діяннях народу і обумовлений «антропологічними» і «політичними» (господарство, право, торгівля і т. д.) факторами.

У центрі уваги Й. Лелевеля була історія Польщі. Їй він присвятив більшість своїх праць, в тому числі «Польща, що відроджується» (1836 р.),

«Порівняння двох повстань польського народу 1794 і 1830-1831 рр.» (1840 р.), «Польща середніх віків» в 4-х томах (1846-1851 рр.), «Історія Польщі» в 2-х томах (1844 р.) та ін. [4, с.45-46].

У прагненні з'ясувати походження польського «національного духу» Й. Лелевель звернувся до давньої історії слов'янських народів. У той час, на думку дослідника, існували свобода, рівність, вони не знали монархії, свавілля. Ці риси, а також мужність, миролюбство стали складовими частинами слов'янського, а потім і польського «національного духу». Й. Лелевель, як і інші романтики, ідеалізував общинний лад слов'ян і вважав, що він був порушений проникненням «західної цивілізації». Такі її форми, як римське право, католицька церква, феодалізм, вказував Й.Лелевель, знищили демократичний устрій слов'ян. З цього часу в Польщі відбувалася постійна боротьба двох стихій: чужої – монархічно-феодальної та правдиво-польської – слов'янсько-республіканської. Поступове переважання монархізму, аристократизму привело країну до занепаду. Шлях до відродження Польщі Й. Лелевель бачив у поверненні до «національних витоків», встановленні демократії і справедливості. Носієм «одвічних ідеалів» поляків він вважав народ, маючи на увазі дрібну шляхту і селян.

Виходячи з того що історія Польщі є процесом боротьби «двох антагоністичних основ – республіканської та монархічної», Й. Лелевель створив її нову періодизацію, в основу якої поклав етапи прояву «національного духу». Перший період (860-1139 рр.) він характеризував як епоху первісної аграрної демократії, народовладдя - «самовладства». На етапі «самовладства» в громаді виникла соціальна нерівність: з маси селян внаслідок воєн, західних впливів і появи приватної власності виділилися землевласники - лехіти. Шляхта , на думку Лелевеля, походить саме від лехітів, які поступово закабалили хліборобів-кметів. Наступним став період «можновладдя» - (1139-1374 рр.), в ході якого відбувалося все більше віддалення лехітів від кметів, розширення привілеїв перших і посилення гніту других. Із шляхти виділилася аристократія - магнати, які сприйняли чужі звичаї. Це привело до розбрату і пробудило в шляхті «національний дух». Вона перегородила шлях свавілля магнатів. У цьому висновку проявилася ідеалізація Й. Лелевелем шляхетського стану.

Боротьба шляхти з магнатами, відповідно до концепції Й. Лелевеля, завершилася перемогою шляхти і встановленням «шляхетського гміновладства» (1374-1607 рр.). Становище селян в цей період залишалося важким внаслідок сприйняття шляхтою чужих для народу принципів аристократизму і католицизму. Наступний, четвертий період (1607-1795 рр.), Й. Лелевель назвав часом «виродження шляхетського гміновладства» і посилення іноземного впливу (насамперед німецького). З ним він пов'язував ослаблення демократичних основ в країні, відхід від «національного духу». Сучасний йому період вчений вважав «епохою відродження Польщі». Основним його змістом, вважав він, має бути повернення до принципів первісної демократії, поширення свободи та рівності на весь народ, встановлення республіканського ладу в результаті народного повстання.

Причини ослаблення Речі Посполитої Й. Лелевель шукав в її соціально-економічній та політичній структурах, в невирішеності селянського питання і в загарбницькій політиці сусідніх держав. Поразка повстань 1794 і 1830-1831 рр. він справедливо пояснював тим, що їхні керівники боялися народних мас і намагалися відсторонити їх від активної участі в боротьбі. Натомість містам Й. Лелевель не надавав значного місця в історії, не розуміючи прогресивної ролі буржуазії у суспільному розвитку. У своїх роботах він прославляв землеробський вигляд Польщі, що був нібито відмінною рисою слов'янського «національного духу» [3, с. 45-47].

Вченому вдалося, в цілому, вірно визначити причини, які призвели до занепаду Польщі. Він вважав, що померла шляхетська Польща, держава неволі і привілеїв, представлена одним тільки класом її жителів. А та Польща, яка воскресне, буде народною.

Отже, в умовах відсутності власної держави, концепція Й. Лелевеля пробуджувала національну самосвідомість. Об'єктивно вона сприяла перебудові Польщі. Праці вченого справили величезний вплив на багатьох польських видатних діячів.

Список використаної літератури:

1. Вильна 1823-1824. Перекрестки памяти Иоахим Лелевель. Мои воспоминания / составитель Александр Федута. – Минск: Лимариус, 2008 – 244 с.
2. Стеблій Ф. І., Голобуцький П. В. Йоахим Лелевель / Ф. І. Стеблій, П. В. Голобуцький // Енциклопедія історії України НАН України. Інститут історії України. – К.: в-во «Наукова думка», 2009. – Т. 6: Ла-Мі. – 790 с.
3. Историография истории южных и западных славян: [Учебное пособие] / за ред. Л. В. Горина, В. Г. Карасев, Г. Ф. Матвеев, З. С. Ненашева, И. В. Созин. – М.: изд. МГУ, 1987. – 423 с.
4. Кеневич С. Лелевель / С. Кеневич. – Москва : Молодая гвардия, 1970. – 192 с.